

Bölüm 2

HEMŞİRELER İÇİN AHLAKİ GELİŞİM KURAMLARI

Yeşim BAĞCI¹

GİRİŞ

Kuramlar, bir konu hakkında bilgi ve uygulamalar arasında ilişki kurar. Bireylere ilgilendikleri konular hakkında yeni bakış açıları getirir ve onlara rehberlik eder.

Hemşirelerin, bakım ve uygulamalarında kullandıkları hemşirelik kuramlarının yanı sıra hemşirelik kuramlarının dışında kalan kuramları da kullanmalarının büyük faydası bulunmaktadır. Bu hemşirelik dışı kuramlardan biri de ahlaki gelişim kuramlarıdır. Hemşirelerin meslekleri gereği sağlıklı/ hasta bireyle sürekli iletişim halinde olmalarından dolayı kaliteli hemşirelik bakım ve uygulamalarını sunabilmek için ahlak ve etik konularına dikkat etmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda, ahlaki gelişim kuramlarının bilinmesi hemşirelere bakımlarında ve uygulamalarında büyük yarar sağlayacaktır.

AHLAKİ GELİŞİM

Ahlak, belirli bir topluluğun içinde yaşayan bireylerin normları, ilkeleri, değer yargıları, uymak zorunda olduğu tutum, davranış ve kurallar bütünüdür (1). Değerler ve ilkeler bütünü olarak ifade edilen ahlak, bireyin doğru olanı seçebilmesine olanak sağlamaktadır (2). Belirli bir toplumun kuralları olarak bilinen ahlaki değer ve ilkeler, ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye hatta yöreden yöreye değişiklik göstermektedir (3).

İnsanlar, doğumları ile birlikte kazandıkları ahlaki özelliklerini büyüme ve gelişme süreçleri boyunca geliştirirler. İnsan, doğumundan itibaren yaşamları süresince psikolojik, sosyal ve biyolojik gelişim gibi birbirinden farklı gelişim süreçlerinden geçer. İnsanın ahlaki gelişimi birbirinden farklı bu gelişim süreçlerinin etkisi altında şekillenir (4). Ahlaki gelişim, bireyin içinde yaşadığı toplumun tutumlarını ve değerlerini benimsemesi ve bunlara uyarlayarak bireysel değer

¹ Öğr. Gör., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Refahiye Bahar Yıldırım Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik PR, yesim.bagci.erzincan.edu.tr

yargılarını ve ilkelerini oluşmasını amaçlayan süreçtir (3,5). Birey, böylece içinde yaşadığı toplum tarafından doğru kabul edilen davranışları benimseyecek ve yapacaktır. Ahlaki gelişimin belirli aşamalar dahilinde ve kurallar doğrultusunda gerçekleşen bir süreç olduğu Jean Piaget'in yaptığı çalışmalarda görünmektedir. Ahlakın toplumdaki topluma, kişiden kişiye farklılık göstermesi, ahlaki gelişiminde kişiden kişiye farklılık göstermesini akla getirmektedir. Ahlak gelişiminin birey arasında farklı olması insanların farklı doğruluk bilgisine sahip olmasına neden olmaktadır. Ahlaki gelişimi bireyin aynı zamanda toplumuna karşı ne kadar etkin bir uyum içinde olacağı hususunda belirleyici olacaktır (2).

AHLAKİ GELİŞİM KURAMLARI

Ahlâk gelişimi konusunda çeşitli bilim insanları tarafından farklı dönemlerde çeşitli bilimsel görüşler/yaklaşımlar ileri sürmüşlerdir (6). Bunlar; Psikanalitik, Bilişsel Gelişim, Davranışçı ve Sosyal Öğrenme Kuramı yaklaşımlarıdır (7).

Psikanalitik Kuramın Ahlâk Kavramına Yaklaşımı

Psikanalitik yaklaşımın öncüsü olan S. Freud, kuramında, kişilik ve ahlak gelişiminin bireyin yaşamının ilk beş yılında oluştuğunu ve beş yıldan sonra ahlak ve kişilik gelişimi kapsamında önemli bir gelişmenin olmadığını vurgulamıştır. Bireyin doğuştan günahkâr olduğuna inanan psikanalitik yaklaşım, çocuğun sosyalleşme süreci içerisinde yetişkinlerin müdahale etmesi durumunda doğruyu bulabileceklerini ileri sürmektedir (8,9).

Bilişsel Gelişim Kuramının Ahlâk Kavramına Yaklaşımı

Bireyin ahlak gelişim sürecini bilişsel gelişimi ile birlikte ele alan bilişsel gelişim kuramcıları, toplumun kabul gördüğü tutum ve davranışların bilişsel gelişim sayesinde; bireylerdeki yasa, kural kişiler arası sorumlulukların anlamını daha güçlü bir şekilde anlayabilmelerini sağladıklarını kabul etmektedirler (5,8).

Literatür incelemelerinde ahlaki gelişim kuramları olarak çoğunlukla Piaget ve Kohlberg'in kuramlarından söz edildiği görünmektedir (7,10). Ayrıca, konu ile ilgili birçok bilim insanının ahlaki gelişim kuramı bulunmaktadır. Bu kuramcılardan bazıları Piaget, Kohlberg, Dewey ve Gilligan'dır (2,3).

Jean Piaget'in Ahlak Gelişimi Kuramı

Çalışmalarını bilişsel durum ve zeka üzerine yoğunlaştıran Jean Piaget,, çalışma sonuçlarından bilişsel gelişimde evrensel bir sıralama olduğunu ve bilişsel geli-

şim ile ahlaki gelişim arasında bir etkileşim olduğunu savunmuştur (9). Piaget, ahlak gelişiminde etkili olan faktörleri ortaya çıkarabilmek amacıyla çocuklarla birlikte pek çok çalışma gerçekleştirmiş ve araştırmalarında çocukların oyun kurallarını nasıl algıladıklarına odaklanmıştır (8). Piaget, kuramında ahlaki gelişimi; ahlak öncesi dönem, dışa bağımlı dönem ve özerk dönem olmak üzere birbirini takip eden üç dönem halinde incelemektedir (3). Piaget, çocukların yaşlarına göre ahlak gelişiminde değişimler olduğunu ifade etmektedir. Ona göre bireyler, belirtilen bu dönemlerden sırayla geçmekte ve çocukların ilk dönemlerde ortaya konulan kurallara uyulması gerektiğini düşünmekte olduğunu, ilerleyen gelişim dönemlerinde ise bu kuralları anlamlandıklarını ifade etmektedir (10,11).

Kohlberg ve Ahlâkî Gelişimi Kuramı

Kohlberg'in (1981) ahlaki gelişim kuramını, ilk çocukluk dönemlerinden ergenlik dönemlerine kadar olan erkek çocuklarla yaptığı görüşmeler sonucundan ortaya çıkarmıştır (12). Kohlberg de, Piaget gibi ahlâkî gelişimin bilişsel gelişim ile paralel olarak geliştiği ve biribiri ile etkileşim halinde olan bir yaklaşım olduğunu belirtmiştir. Kohlberg'e göre bütün kültürlerdeki insanlar saygı, adalet, sevgi, eşitlik ve otorite gibi benzer temel ahlâkî kavramları kullanmaktadırlar (6).

Kohlberg kuramında ahlaki yapıya odaklanmakta ve gelişimi üç düzeyde ve bu her düzeyi de kendi için iki aşamada incelemiştir (7,13). Bu aşamalar evrensel olup hiyerarşik bir şekilde bireyin yaşamında kendini göstermektedir. Gelenek öncesi düzey; cezalardan kaçınma, otoriteye uyum ve bireyin istekleri doğrultusunda saf çıkarıcı olduğu aşamaları, geleneksel düzey; bireyin çevresindekiler ile işbirliği içerisinde olduğu ve kanuna, düzene uyum sağladığı aşamaları, gelenek sonrası düzey; bireyin artık kendi ahlaki doğrularının olduğu, yasaların ve kanunların toplum yararına düzenlenmesi, herkese eşit ve adaletli davranılması gerektiği düşüncesinin hakim olduğu aşamaları içermektedir (7,9,13,14).

Seçim yapmak zorunda kalındığı zaman, etik karar vermeyi nesnel ilke ve kurallara dayandırma yaklaşımı sergilediğinden dolayı Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Modeli, bir adalet etiği olarak düşünülür (12,15).

John Dewey'in Ahlak Gelişimi Kuramı

Ahlak eğitiminin bilişsel eğitim ile birlikte ele alınıp değerlendirilmesini savunan John Dewey (1976), ahlak eğitimi çeşitli evrelerden/süreçlerden geçmek

olarak görmektedir. Ahlak eğitim sürecinin de genel eğitim süreci gibi farklı değer ve düşüncelere sahip olan çocuğun, bu değerlerine ilişkin alacağı kararlarda aktif akıl yürütme ile gerçekleştirebileceğine inanmıştır (16). Dewey'in kuramına göre, birey ahlaki yargı gelişiminde 'ahlak ve gelenek öncesi düzey, geleneksel düzey ve özerk düzey' olarak ifade edilen üç dönemden geçmektedir.

Carol Gilligan'ın Ahlak Gelişim Kuramı

Gilligan genel olarak bakım etiği anlayışı üzerine kadınlar ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Yapılan bu çalışmalar ile, kadınların önceliklerini öz bakım gereksinimlerinden yana kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Gilligan bakım etiğinin gelişmesinde üç aşama ve iki geçiş dönemi olduğunu belirtmiştir (15).

Sıklıkla bakım etiği olarak adlandırılan Gilligan'ın modelinde ahlaki zorunluluk karşılıklı ilişkiler ve sorumluluk içinde kurulur. Bireylerin alacağı kararlar ve yapacağı seçimler, kimseye zarar vermeme çabasının koruyan stratejilerin gerektiği biçimde sınırlanır (12). Gilligan, Ahlak Gelişim Kuramı'nda, kadınların ahlak gelişim düzeylerinin erkeklere oranla daha üst düzeyde olduğunu belirtmektedir (17). Gilligan'a göre kadınlar karşılaştıkları ahlaki konular ile ilgili karar verirken başkalarının bakımını ve korunmasını önemseyerek, onlara zarar vermektan kaçınmaya erkeklerden daha çok eğimlidirler. Erkekler ise ahlaki ikilemlerde karar verirken diğerlerinin gereksinimlerini göz ardı etmeye kadınlara göre daha fazla eğimli olmakla birlikte, eşitlik ve adalet ilkelerini daha fazla önemsemektedirler (10,18).

Davranışçı ve Sosyal Öğrenme Kuramın Ahlâk Kavramına Yaklaşımı

Kabul görülen ve öğrenildikten sonra sürekli uygulanan davranışlar davranışçı kuramlar tarafından doğru kabul edilirken onay görmeyen ve bu nedenle sonuçlarından dolayı cezalandırılan davranışlar ise doğru olarak kabul edilmemektedir (8). Davranışçı kuramlar-yaklaşımlar, davranışlarda pekiştiricilerin önemi üzerinde durmakta, hatta ahlaki davranışların öğrenilmesinde de önemli olduğunu düşünmektedirler. Bu konuya örnek olarak, çocukların yapmış oldukları iyi davranışların ebeveynleri tarafından ödüllendirilmesi, kötü davranışlarının ise cezalandırılması verilebilir. Bu şekilde pekiştiricilerin kullanılması davranışların şekillenmesini sağlamaktadır (16).

Sosyal öğrenme kuramı ise, davranışın çevreden etkilendiğini ve kişiliğin oluşmasında, bireysel faktörlerin yanı sıra çevresel faktörlerinde etkisinin olduğunu düşünmektedir. Sosyal Öğrenme kuramcıları, ahlâki ilkelerin ve davra-

nışların öğrenilmesinde model alma, taklit ve pekiştirme yöntemlerinin önemli düzeyde etkili olduğunu ileri sürmektedirler (6).

AHLAKİ GELİŞİM KURAMI VE HEMŞİRELİK

Ahlaki gelişim, insan gelişiminin önemli bir boyutudur (9). Ahlaki gelişim, hemşirelerin amaç ve hedeflerini gerçekleştirebilmeleri ve hemşirelik bakım ve uygulamalarının mümkünse hatasız bir şekilde yapılabilmesi için hem bireysel hem de toplumsal gereksinimlerin verimli ve sürdürülebilir karşılanmasında çok önemli bir unsurdur (19). Hemşireliğin var olma amacı sağlıklı/hasta, her yaş grubundaki birey, aile ve grubun bireysel bakım ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bakıma ihtiyacı olan bireyler ile bakım hizmeti sunan bireylerinde ekonomi ve sosyal koşullarını ele alan bakım etiği, bireylere verilen bakımlar sırasında adil olmayı gerektiren bir anlayışa sahiptir (15).

Literatürde hemşireliğin bakım yönünün ağır basması nedeniyle, ahlaki gelişim kuramlarında Gilligan'ın kuramında belirtilen bakım etiğinin, Kohlberg'in kuramında belirtilen adalet etiğinden daha iyi yansıttığı belirtilmektedir (12). Ancak unutulmaması gereken önemli bir nokta, hemşirenin bakım hizmeti vereceği sağlıklı/ hasta bireyi seçmesi, bu bireylerin nasıl ve ne kadar süre ile bakım hizmeti alacağına karar verebilmesi bakım etiğinin yanında adalet etiğinin de önemsenmesi gerektiği düşüncesini getirmektedir.

İnsan ile ilgilenen hemşirelik mesleğinde hizmet sunulan birey için önemli kararlar verilmesi gerekebilmektedir. Bu kapsamda ahlaki karar vermede farklı bakış açılarını bilme ve anlama, hemşirelerin etik ikilemlere kendilerinin ve bakım hizmeti sundukları bireylerin benimsedikleri yaklaşımlarını değerlendirmelerine, başkalarının ahlaki yeterliliğine zıt düşen kararlar almalarına engel olmaktadır (12).

Ahlaki gelişim kuramlarını rehber olarak kabul eden ve önemseyen hemşireler ahlaki gelişimlerinin üst düzeylerde olması beklenmektedir. Ahlaki gelişimlerinin üst düzeylerde olan hemşireler, hemşirelik uygulamalarında etik kararlar verebilmekte, bireylere sunulan bakım ve uygulamalar sırasında ortaya çıkabilecek hata riskini en aza indirmekte ve kaliteli bakım verebilmektedirler (7).

Literatürde, ahlaki gelişim ve hemşirelik ile ilgili yapılmış çalışmalara rastlanmaktadır. Yapılan bu çalışmalar sonucunda, ahlaki gelişimin ve ahlaki duyarlılığın hemşire için önemli olduğu belirtilmiştir. Bu çalışmalara göre; ahlaki

duyarlılık düzeyleri yüksek olan hemşirelerin hemşirelik ve hemşirelik uygulamaları ile ilgili etik kararlar verdikleri ve bunun sayesinde bireylere kaliteli hemşirelik bakımını sundukları belirtilmiştir (20,21).

SONUÇ

Hemşirelik, kuram ve hemşirelik bakımın sentezleyerek ortaya koyan uygulamalı bir bilimdir. Hemşirelerin uygulamaları sırasında rehber aldıkları hemşirelik kuramları dışında ahlaki gelişim kuramları da bulunmaktadır. Gelişim kuramları, hemşirelerin bakım sunduğu bireyin bilişsel, psikososyal, ahlaki gelişimini anlayabilmelerini ve bireyin ihtiyaç duyduğu bakım gereksinimini belirleyebilmelerini ve bireye özgü, bütüncül hemşirelik bakımı planlayabilmelerini sağlayabilir. Ahlaki gelişim kuramlarının hemşirelik uygulamalarına entegre edilmesinin hemşireler ve hemşirelik bakım hizmeti alan sağlıklı/hasta birey için önemli olduğu düşünülmekte ve hemşirelik uygulamaları sırasında ahlaki gelişim kuramlarının kullanılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

1. Akyol, A.D. Etik ve Hemşirelik. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 2002; 18(1-3): 105-118.
2. Cengizler Ç. Ahlak Gelişiminin Akademik Önyargı, ve Disiplin Üstüne Etkileri. *Gelişim ve Öğrenme*, 2016;1-3.
3. Yıldız V.A. ve Karakavak Çırak G. Bir Sosyal Öğrenme Aracı Olarak Medya ve Ahlaki Gelişim Kuramları Açısından Medya Okuryazarlığına Eleştirel Bir Bakış. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum, 2011.
4. Şengün M. Ahlak Gelişimin Psiko-Sosyal Dinamikleri. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007; 23(23): 201-221.
5. Karakavak Çırak G. Üniversite Öğrencilerinin Ahlaki Yargı Yetenekleri ve Ahlaki Yargı Yetenekleri ile Kendini Gerçekleştirme Düzeylerinin Karşılaştırılması. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Adana, 2006.
6. Gürses İ. ve Kılavuz M. K. Kuşakların Ahlaki Değerleri Birlikte Öğrenmesi: Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Kuramı Açısından Bir Değerlendirme. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016; 25(1): 97-117.
7. Çoban Gİ. ve Türer S. Ahlaki Gelişim ve Hemşirelik. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2014; 3(3), 948-958.
8. Çiftçi, M. Disiplin Cezası Alan ve Almayan Lise Öğrencilerinin Ahlaki Yargı Yetenekleri Bilişsel Çarpıtmaları ve Empatik Becerilerinin Karşılaştırılması. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2008.

9. Danış M.Z. ve Mısırlı G.N. Sosyal Hizmette Ahlaki Gelişim Kuramının Uygulanması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2018; 11(57): 535-544.
10. <http://dx.doi.org/10.17719/jisi.2018.2469>.
11. Çam Z., Çavdar D, Seydooğulları S. vd. Ahlak Gelişimine Klasik ve Yeni Kuramsal Yaklaşımlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimler*, 2012;12(2):1211-122.
12. Orhan R. ve Ayan S. Psikomotor ve Gelişim Kuramları Açısından Spor Pedagojisi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2018; 8(2): 523-540.
13. Burkhard M. A. ve Nathaniel A. K. Değerlerin Gelişimi. İn: Alpar ŞE, Bahçecik N., Karabacak Ü. (Çev. Ed.). *Çağdaş Hemşirelikte Etik*, 3. Baskı. İstanbul, İstanbul Tıp Kitabevi, 2013: 98-115.
14. Ekşi H. Bilişsel Ahlak Gelişimi Kuramı: Kohlberg ve Sonrası. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2006; 6(1), 29-38.
15. Seymen O. A. ve Bolat T. Kohlberg'in Bilişsel Ahlâki Gelişim Modelinden Yararlanan Etiksel Karar Verme Modellerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 2007; 13, 24-61.
16. Dinç L. Bakım Etiğinin Hemşirelik Uygulamaları Açısından Önemi. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics Law Hist-Special Topics*, 2017; 3(1), 1-9
17. Gümüş E. Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Kuramına Göre Ortaokul Öğrencilerinin Ahlaki Gelişim Düzeyi ile Cinsiyet. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 2015.
18. Özsarı E. ve Öğretir Özçelik A.D. Toplumsal Alan Kuramına Göre Türkiye'de Orta Çocukluk Dönemindeki Ahlaki Gelişim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2020; 53(3):1051-1074.
19. <http://dx.doi.org/10.30964/auebfd.555606>.
20. Boz İ. Kadın sağlığında bakım etiği yaklaşımı. İn: Öncel S. (Ed.). *Halk Sağlığı Hemşireliği Uygulamaları ve Etik*. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2020:13-18.
21. Tanrıverdi H., Adıgüzel O., Özkan D. Mesleki Profesyonellik ve Bir Meslek Mensupları Olarak Hemşireler Örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2011; 239-259.
22. Nora C.R., Zoboli E.L., Vieira M.M. Moral Sensitivity in Primary Health Care Nurses. *Rev Bras Enferm*, 2017; 70, 308-316.
23. Shahvali E.A, Mohammadzadeh H., Hazaryan M., Hemmatipour A. Investigating the Relationship Between Nurses' Moral Sensitivity and Patients' Satisfaction with the Quality of Nursing Care. *Eurasian J Anal Chem*, 2018; 13(3), 1-7.

